

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 20.051.186
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
доктору політичних наук, професору,
професору кафедри політичних наук
Климончуку Василю Йосифовичу
(76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)

РЕЦЕНЗІЯ

доктора політичних наук, професора, професора кафедри політичних наук
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
Сергія Мироновича Дерев'янка
на дисертаційну роботу Тараса Анатолійовича Кобця
«Політико-інформаційний складник когнітивної безпеки сучасної України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія

Актуальність теми дослідження. На тлі російської агресії проти України та швидкого ускладнення цифрового середовища проблема захисту суспільного мислення, довіри, здатності до критичної інтерпретації подій і збереження національної ідентичності набуває особливого політичного значення. Сучасне протистояння дедалі частіше розгортається не тільки навколо територій, інфраструктури чи воєнних ресурсів, але й навколо способів пояснення реальності, емоційної реакції громадян, легітимності інституцій і стійкості колективної пам'яті. Стратегічним викликом ХХІ століття стали когнітивні війни, що поєднують інформаційні, психологічні та технологічні інструменти, спрямовані на вплив на

самі процеси мислення, сприйняття та прийняття рішень людей для підриву єдності суспільства, довіри до інституцій та критичного мислення. За своєю ефективністю вони є часом більш руйнівними, ніж відкриті збройні конфлікти, адже саме у сфері свідомості та мислення вирішується довготривала стійкість держави та суспільства.

Дисертаційне дослідження Тараса Анатолійовича Кобця є своєчасною спробою осмислити когнітивну безпеку саме як політико-інформаційний феномен. Цінність обраного ракурсу полягає в тому, що автор переносить увагу з традиційного захисту інформаційних каналів на складнішу площину – захист здатності суспільства самостійно розпізнавати смисли, протидіяти нав'язаним інтерпретаціям, зберігати довіру до легітимних джерел інформації та не втрачати політичної суб'єктності в умовах Війни за Незалежність України та інформаційно-психологічного тиску.

Особливо важливим видається звернення дисертанта до проблеми когнітивного суверенітету. У час, коли інформаційні потоки можуть цілеспрямовано конструювати відчуття страху, невизначеності, безпорадності або недовіри, забезпечення державної безпекової політики потребує не лише технічних засобів реагування, а й цілісного розуміння того, як формуються переконання, політичні оцінки та суспільні очікування. Саме тому рецензована робота відповідає як потребам сучасної політичної науки, так і запитам державної політики України, практичної політичної діяльності.

Актуальність дослідження посилюється й тим, що в українському науковому і політичному дискурсі та законодавстві когнітивна безпека ще не має усталеної концептуальної рамки. Її часто розглядають у зв'язку з інформаційною, кібернетичною або психологічною безпекою, однак політичні наслідки когнітивного впливу – зміна довіри, поляризація, делегітимація державних рішень, руйнування суспільної єдності – потребують спеціального політологічного аналізу. З цієї точки зору вибір теми дисертації є безумовно актуальним, виправданим і науково продуктивним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі політичних наук Карпатського національного університету імені Василя Стефаника у межах наукової теми «Трансформація сучасної політичної системи України: внутрішньополітичні виклики та зовнішні впливи» (номер державної реєстрації 0117U004396). Тема дисертації затверджена Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника протоколом № 09 від 01 листопада 2022 року.

Рецензоване дослідження логічно пов'язане із зазначеним науковим напрямом, оскільки в ньому йдеться про ті чинники, які прямо впливають на стійкість політичної системи, рівень довіри до держави, ефективність публічної комунікації та здатність суспільства зберігати єдність за умов зовнішнього тиску. Проблематика когнітивної безпеки органічно вписується у вивчення трансформацій сучасної України, оскільки ці трансформації відбуваються не лише на інституційному, а й на смисловому та комунікативному рівнях.

Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків. У дисертації забезпечено належний рівень теоретичного обґрунтування та методологічної послідовності. Автор використовує системний, порівняльний, структурно-функціональний, аналітичний, неоінституційний, статистичний і нормативний підходи. Така методологічна стратегія загалом відповідає природі предмета, адже когнітивна безпека не може бути пояснена лише з позицій інформаційної політики або лише з позицій психології.

Важливо відзначити, що застосований інструментарій не є формальним переліком методів. Здобувач пов'язує методи з конкретними дослідницькими завданнями: аналізує понятійний апарат, систематизує загрози, порівнює міжнародний досвід, розглядає функціонування стратегічних наративів, окреслює модель формування когнітивної стійкості. Це дозволяє характеризувати наукову роботу в межах політологічного аналізу і водночас враховувати міждисциплінарний характер досліджуваної теми.

Джерельна база дисертації є достатньо широкою і репрезентативною. Список використаних джерел нараховує 275 позицій, серед яких 86 – іноземними мовами. У роботі поєднано праці українських і зарубіжних науковців, нормативно-правові акти, аналітичні матеріали безпекових інституцій, результати соціологічних досліджень, дані моніторингових структур та міжнародних організацій. Такий добір джерел створює підстави для комплексного розгляду когнітивної безпеки як науково-прикладної проблеми.

Сформульовані у дисертації узагальнення і висновки загалом впливають із логіки проведеного аналізу. Автор не обмежується описом окремих проблем формування когнітивної безпеки, а намагається показати їхній вплив на політичний процес: на легітимність влади, суспільну згуртованість, ідентичність, довіру до інституцій, готовність громадян до опору й участі в захисті держави. Саме ця орієнтація на політичні наслідки когнітивного впливу посилює наукову переконливість рецензованої роботи.

Результати дослідження пройшли належну апробацію. За темою дисертації опубліковано 13 наукових праць, серед яких п'ять статей у наукових фахових виданнях України категорії «Б», одна публікація у журналі, представленому в наукометричній базі даних Scopus, одна наукова стаття, що додатково відображає результати дослідження та шість матеріалів апробаційного характеру. Це засвідчує достатній рівень представлення основних положень дисертації Т. А. Кобця.

Наукова новизна та достовірність одержаних результатів. Наукова новизна дисертаційної роботи полягає насамперед у комплексному розгляді когнітивної безпеки як самостійного напрямку політологічного аналізу. Автор пропонує не лише опис окремих інформаційно-психологічних впливів, а й ширше бачення когнітивної безпеки як системи, у якій поєднані інституційні, комунікативні, освітні, технологічні та ціннісно-сміслові елементи.

До важливих результатів роботи належить обґрунтування концепту когнітивного суверенітету. У запропонованому дисертантом трактуванні він

пов'язаний із здатністю держави та суспільства зберігати автономність у формуванні колективних оцінок, смислів і політичних орієнтирів. Такий підхід поглиблює дискусію про інформаційний суверенітет, оскільки акцентує не лише на контролі над інформаційними потоками, а й на наслідках цих потоків для мислення, поведінки і політичного вибору громадян.

Здобувачем також запропоновано структурно-функціональну модель когнітивної безпеки України, у якій поєднано блоки стійкості когнітивної сфери, публічного інформування, захисту інформаційного середовища, роботи зі стратегічними смислами, просвітництва та міжнародної взаємодії. Модель має теоретичну цілісність і може бути корисною як орієнтир для подальшого стратегічного планування у сфері протидії когнітивним загрозам.

Варто позитивно оцінити уточнення класифікації когнітивних загроз, розмежування гібридної та когнітивної війни, а також увагу дисертанта до впливу технологій штучного інтелекту, дипфейків, алгоритмічного поширення контенту, бот-мереж і маніпулятивних наративів. У роботі простежується прагнення показати, що сучасні загрози діють не лише через перекручення фактів, а й через деформацію довіри, емоційне виснаження, підрив здатності до раціонального політичного судження.

Достовірність одержаних результатів забезпечується репрезентативністю джерельної бази, застосуванням відповідних методів, логічною структурою роботи та відповідністю висновків поставленим завданням. Дисертація демонструє належний рівень наукової самостійності, а запропоновані узагальнення і висновки ґрунтуються на поєднанні теоретичного аналізу й актуального емпіричного матеріалу.

Практичне значення результатів дослідження. Дисертація має виразне прикладне значення. Її положення можуть бути використані при розробці стратегічних документів у сфері національної безпеки, інформаційної політики, стратегічних комунікацій, кризового реагування та протидії інформаційно-

психологічним операціям. Окремі пропозиції автора можуть становити інтерес для органів державної влади і органів місцевого самоврядування, Сектору безпеки і оборони України, аналітичних центрів, медіаорганізацій, закладів освіти і громадських ініціатив.

З практичної точки зору важливими є рекомендації щодо розвитку когнітивного моніторингу, підвищення медіаграмотності, підтримки стратегічних наративів, формування когнітивної стійкості та посилення координації між державними й недержавними суб'єктами. В умовах Війни за Незалежність України ці напрями мають безпосереднє значення для зміцнення національної стійкості, суспільної витривалості, збереження довіри до держави та протидії руйнівним деструктивним впливам.

Матеріали дисертації можуть бути використані також в освітньому процесі при викладанні курсів з політології, інформаційної безпеки, політичної комунікації, гібридної війни, медіаграмотності, політичної психології та стратегічних комунікацій, публічної політики. Отримані результати можуть стати підґрунтям для подальших наукових розвідок у галузі безпекових студій, комунікативістики та досліджень національної стійкості.

Загальна оцінка змісту роботи. Дисертаційна робота Тараса Анатолійовича Кобця є самостійним і цілісним дослідженням, яке охоплює теоретичні, аналітичні та прикладні аспекти когнітивної безпеки сучасної України. Структура роботи відповідає поставленій меті: дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи складає 238 сторінок, з яких 178 сторінок – основний текст.

У вступі автор обґрунтовує актуальність теми, визначає мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкриває методологічні засади, наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, особистий внесок, апробацію та структуру роботи. Науковий апарат загалом сформовано послідовно, а дослідницькі завдання корелюють з основним змістом розділів.

Перший розділ має теоретико-концептуальний характер. У ньому здобувач аналізує стан наукової розробки проблематики когнітивної безпеки, окреслює її міждисциплінарні виміри та розглядає політико-інформаційний складник як окремий предмет політологічного аналізу. Позитивно, що автор намагається не звести когнітивну безпеку до технічного захисту інформації, а пов'язує її зі сприйняттям, довірою, смислами, ідентичністю та політичною поведінкою.

У другому розділі увага перенесена на загрози когнітивній безпеці українського суспільства в умовах гібридного протистояння. Автор розглядає природу когнітивних загроз, аналізує гібридну війну як середовище їхнього прояву та виокремлює когнітивну війну як специфічний інструмент впливу. Важливим є прагнення дисертанта систематизувати загрози за різними критеріями і показати їхню дію не лише на рівні окремого індивіда, а й на рівні політичної спільноти.

Третій розділ присвячено інформаційним спеціальним операціям і технологіям когнітивного впливу в умовах воєнного стану. У цій частині робота набуває виразнішого прикладного спрямування. Автор розглядає пропаганду, інформаційні операції, психологічний вплив, технології маніпулювання та порівнює їх за цілями, каналами, тривалістю і механізмами дії. Такий аналіз дозволяє краще зрозуміти, чому сучасна інформаційна агресія не обмежується повідомленням неправдивих фактів, а спрямована на перебудову сприйняття і поведінкових реакцій.

Четвертий розділ є підсумковим і концептуально найбільш насиченим. У ньому розкрито зв'язок когнітивної безпеки з легітимністю політичної влади, національною ідентичністю та суспільною резильєнтністю. Особливої уваги заслуговує, вважаємо, вдала спроба автора сформулювати цілісну модель когнітивної безпеки України як систему взаємопов'язаних елементів, що мають працювати не ізольовано, а в межах узгодженої державної політики.

Висновки дисертації відповідають завданням дослідження і відображають основні результати проведеної роботи. Вони демонструють прагнення автора не

лише узагальнити матеріал, а й запропонувати напрям практичного використання отриманих результатів у сфері безпекової політики, стратегічних комунікацій і формування когнітивної стійкості суспільства.

Дисертація справляє враження методологічно виваженого дослідження, в якому поєднано теоретичне осмислення нової для української політичної науки проблематики з аналізом актуального безпекового контексту. Сильними сторонами роботи є широта джерельної бази, увага до міжнародного досвіду, прагнення до концептуального узагальнення, а також розуміння того, що когнітивна безпека має розглядатися у взаємозв'язку з політичною легітимністю, суспільною довірою та національною ідентичністю.

Оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Результати дослідження засвідчують, що Тарас Анатолійович Кобець володіє базовими і спеціальними методами політичної науки, які формують комплексну методологію для дослідження політики, здатний працювати з різними типами і видами джерел, систематизувати складний матеріал і формулювати власні узагальнення і висновки. Автор демонструє здатність поєднувати аналіз категорій, оцінку сучасних загроз, вивчення міжнародних практик і розробку прикладної моделі.

Водночас у роботі помітне прагнення здобувача працювати з новими для українського наукового дискурсу поняттями. Це завжди пов'язане з ризиком термінологічної багатозначності, однак загалом автору вдалося втримати дослідження в межах заявленої теми і показати його політичну, а не лише інформаційно-технологічну природу.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Ознайомлення з текстом дисертаційної роботи дає підстави констатувати, що вона виконана з дотриманням принципів академічної доброчесності. Використані джерела, ідеї, положення та висновки інших авторів супроводжуються відповідними посиланнями. Ознак академічного плагіату, некоректного запозичення чи порушення норм наукової етики дисертантом не виявлено.

Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи здобувача. Бібліографічний апарат відповідає тематиці дослідження, а подані висновки та рекомендації мають характер авторського узагальнення опрацьованого матеріалу.

Дискусійні положення та зауваження. У цілому позитивно оцінюючи обрану дослідницьку стратегію, структуру роботи та одержані результати, вважаємо за доцільне звернути увагу на низку положень, які мають дискусійний характер і можуть бути враховані автором у подальшій науковій роботі.

1. У теоретичній частині дисертації когнітивна безпека розглядається одночасно як стан захищеності, як процес вироблення стійкості та як напрям державної політики. Така багатовимірність загалом відповідає складності явища, однак у деяких фрагментах роботи варто було б чіткіше розвести ці три смислові рівні. Це дозволило б уникнути ситуацій, коли одне поняття використовується для позначення і мети, і засобу, і результату безпеки.

2. Дослідження значно виграло б від послідовнішої темпоральної рамки аналізу когнітивних загроз. Автор звертається до різних етапів Війни за Незалежність України, однак не завжди окремо показує, як змінювалися інструменти когнітивного впливу у період до 2014 року, після початку гібридної агресії, після повномасштабного вторгнення та в умовах масового використання генеративних технологій. Така періодизація могла б посилити історико-політологічну глибину роботи.

3. У четвертому розділі переконливо показано зв'язок когнітивної безпеки з національною ідентичністю та легітимністю політичної влади. Разом із тим, варто було б більше уваги приділити нерівномірності когнітивної стійкості різних соціальних груп і територіальних спільнот. Досвід прифронтових територіальних громад, внутрішньо переміщених осіб, молоді, військовослужбовців, мешканців тимчасово окупованих територій або українців за кордоном може суттєво відрізнятись і потребує окремої аналітичної уваги з огляду поточних потреб практичної діяльності та повоєнної відбудови.

4. Запропонована автором структурно-функціональна модель когнітивної безпеки України є одним із помітних результатів дисертації. Водночас її прикладне значення могло б бути посилене через розробку послідовності впровадження: які інституційні кроки мають бути першочерговими, які суб'єкти повинні координувати окремі блоки, які ресурси потрібні для реалізації моделі та які запобіжники необхідні, щоб безпекова політика не перетворювалася на надмірне адміністрування публічного дискурсу.

5. Текст дисертації є науково коректним, однак у частині підрозділів відчувається певна термінологічна насиченість і повторюваність близьких за змістом конструкцій. Під час підготовки результатів дослідження до монографічного або навчально-методичного видання доцільно було б здійснити додаткове стилістичне редагування, зосередившись на стислості формулювань і виразнішому виділенні авторських тез.

Проте, висловлені зауваження мають уточнюючий, дискусійний і рекомендаційний характер, є радше побажаннями щодо продовження наукового дослідження проблем когнітивної безпеки та не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертації, яка написана зі знанням і розумінням досліджуваної проблеми, автор глибоко володіє матеріалом, логічно й науково грамотно його викладає.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Тараса Анатолійовича Кобця «Політико-інформаційний складник когнітивної безпеки сучасної України» є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему. У роботі розкрито важливу для сучасної політичної науки проблему, обґрунтовано її значення для безпекової політики України, запропоновано концептуальні підходи до розуміння когнітивної безпеки та сформульовано практичні рекомендації.

За актуальністю теми, рівнем наукової новизни, обґрунтованістю основних положень, достовірністю висновків і практичною цінністю одержаних результатів,

повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, дисертація відповідає вимогам спеціальності 052 Політологія та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а також «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами).

У процесі виконання дисертації здобувачем дотримано принципів академічної доброчесності. Використані джерела, положення, ідеї та висновки інших авторів належним чином оформлені з відповідними бібліографічними посиланнями. Ознак плагіату чи інших порушень академічної етики не виявлено.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що дисертація відповідає критеріям, установленим для наукових кваліфікаційних робіт цього рівня, а її автор – Тарас Анатолійович Кобець – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 052 Політологія в межах галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Рецензент:

доктор політичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
професор кафедри політичних наук
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Сергій ДЕРЕВ'ЯНКО